

ELS CATALANS DEL NORD A L'EDAT MODERNA: Aproximació a la identitat rossellonesa

Ramón Sala

RESUMEN: Los catalanes del Norte en la Edad Moderna: aproximación a la identidad rossellonesa.

El Rosellón vivió cambios y continuidades en su sentido de identidad a raíz de su anexión a la Monarquía francesa fijada en la Paz de los Pirineos de 1659. En la etapa anterior el sentimiento dominante era el antifrancesismo. El proyecto de su separación respecto del Principado, aireado en la década de 1620 y finalmente no ejecutado, dio pie a nuevas reflexiones al respecto. Tras 1642 y 1659, las nuevas autoridades francesas impusieron al condado un deliberado programa de francesización, mientras que, sobre todo a lo largo del siglo XVIII, los rosselloneses fueron presentados en términos despectivos. Peses a todo, tres líneas de investigación propuestas por el autor (los sentimientos hacia el rey, la lengua y la religión) muestran que la identidad rossellonesa y en particular la lengua catalana se mantuvieron vivas hasta la Revolución Francesa y más tarde.

Palabras clave: Rosellón, identidad, Paz de los Pirineos, lengua catalana, francesización.

ABSTRACT: Northern Catalans in the Early Modern period. Approaches to the Roussillonaise identity.

The county of Roussillon experienced both changes and continuities in its collective identity as a result of its annexation to France, as established by the Peace of the Pyrenees in 1659. In the previous period the prevailing sentiment was anti-French. The project to separate itself from Catalonia, discussed in the 1620's but never brought into practice, provoked further reflections. From 1642 and 1659 onwards, the new French authorities implemented a systematic program of Frenchization on the county, while, specially during the

18th century, the Rousillonaise people were portrayed in negative terms. In spite of this, three research lines drawn by the author (feelings toward king, language and religion) show that the Rousillonaise identity, and particularly the Catalan language, survived up to the French Revolution and beyond.

Key words: Roussillon, identity, Peace of the Pyrenees, Catalan language, Frenchization.

Els Comtats de Cerdanya i Rosselló constituïren a l'Edat mitjana un espai obert, cruïlla entre Pirineus i Mediterrani, Llenguadoc i Península ibèrica. Per contra, a l'Edat moderna, els Comtats es convertiren en un espai fronterer: camp de batalla entre França i Espanya al segle XVI, reducte fronterer als segles XVII i XVIII entre la barrera de *Fitou*, l'antiga ratlla de França del tractat de *Corbeil* mantinguda com a barrera duanera, i la nova frontera del tractat dels Pirineus (1659) termenada només a finals del segle XIX després del tractat de Bayona (1866).

Inevitablement, les vicissituds històriques han influït sobre la identitat dels catalans del Nord, aquells habitants d'un nord esdevingut sud, d'un nord hispànic convertit en un ultra-migdia francès. Per tant, estudiarem les qüestions d'identitat a la Catalunya del nord en dos temps: abans i després del 1659.

ABANS DEL 1659

L'antifrancesisme

Entre diversos factors identitaris cal subratllar l'antifrancesisme. “Lo enemic francès” (...) “la nació malvada francesa” són expressions que pertanyen al vocabulari rossellonès del segle XVI. A l'origen de l'odi devers el veí, cal esmentar el setge de Perpinyà per Lluís XI (1474-75) que donà a la ciutat el títol envejat de “Fidelíssima Vila” i als habitants el malnom de “catalans menjarates”. Un segle més tard, el 1586, el record perdura sota la ploma del notari d'Illa, Francesc Comte, autor de l'assaig *Illustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya y Conflent*. Comte imagina un col·loqui pastoral a la pica del Canigó, la nit dels focs de Sant Joan. El “més vell de tots los majorals que de moltas cosas se recordava” és encarregat d'explicar “la causa per què no.s feyan los focs acostumats de fer-

se en aquella nit (...) en les valls dels cerdans, conflentans y rossellonesos”: “començà a comptar-los com après que los rossellonesos, dins la llur principal vila de Perpinyà, aguessen estat gran temps asitiats sens ésser socorreguts de llur propi rey y natural senyor, avent acabat de menjar los aliments necessaris per a la vida humana, foren forçats a menjar fins los animals bruts com cavalls y cans, y altres molt més odiosos com són los gats y ratas; y alguna mare tingué de sustentar ab la carn del fill mort altre fill que li restave”¹.

El trauma continua als segles XVII i XVIII. Jurista i historiador, Andreu Bosch, “lo homa que aportà la màquina de la obra de la portallada”² (el portal de Sant Joan lo Nou, construït amb els seus diners), fa instal·lar de part i d'altra dues estàtues, una representant un “venerable vell”. Al segle XVIII, un text anònim i sense data³ diu a propòsit del *vénérable vieillard*: “La statue portait sur soi un chat, un chien, une souris (sic) une partie du corps d'un enfant mis en pièces avec l'inscription suivante: voilà quelle fut la nourriture des Perpignanais pour le service du Roy et de leur patrie pendant le siège de leur ville”.

L'antifrancesisme pot expressar-se en francès. S'atribueix a un intendent la dita segons la qual tot bon català havia de redactar el seu testament quan se n'anava França endins al moment de franquejar el pas de Salses. A principi d'aquest segle, el vent del Nord, anomenat Jan de França, era un espantamainatges. S'havia perdut aleshores la memòria del personatge que havia generat aqueixa por: es tractava de Jean de France, duc de Berry (1340-1416), germà de Carles V, governador odiat del Llenguadoc. Ara bé, la Revolució Francesa havia donat un nou impuls al tirà: “Han guillotinat un home a París”, deia a Sant Llorenç de Cerdans quan bufava Jan de França, una criada a la filla de la qual se'n recorda encara a 80 anys passats.

S'entén que als segles XVI i XVII, l'antifrancesisme fos molt més fort, ja que el context polític s'hi decantava. El 1542, un nou setge de Perpinyà pel delfí, el futur Enric II de França, enfronta els catalans “menjarates,

1. Francesc COMTE, *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya y Conflent*, a cura de Joan Tres, Curial, Barcelona, 1995, pp.187-188.

2. *Cròniques del Rosselló, segles XVI- XVII*, a cura de Antoni Simon i Tarrés i Pep Vila, Curial, Barcelona, 1998, p.173.

3. A.D.P.O., Archives Départementales des Pyrénées Orientales, 1J224/29.

peudescales i juseus” als francesos “gavatxos i turcos”⁴. Del 1570 al 1598, les incursions franceses fan créixer encara més l’odi dels rossellonesos envers els naturals del regne de França, acusats d’heretgia, un crim que passa, el 1591, segons un salconduit davant “los crims de sodomia, lesa majestat, fabricació de falsa moneda”⁵. Les memòries de Sant Jaume de Perpinyà⁶ denuncien els “haganaus” o “lectorians” vinguts a Estagell, “lo any 1570 en la setmana dels Rams”: “tot o cremaven especialment les isglésies. Capellans, tots quants ne trobaven tots los mataven o los cremaven o los feyen alguns vitoperis. A un loc prop de Tuyxà ne posaren un a l’ast tot viu”.

Hom explica així, a Perpinyà, a l’octubre del 1572, la celebració de la nit de Sant Bartomeu, la matança a París de milers de protestants el 24 d’agost. Sospitosa o acceptada, l’immigració occitana afavorí també l’anti-francesisme. El 1585, els síndics de Perpinyà volen apartar dels càrrecs municipals “francesos y fills de francesos encara que nats en España”, persones suspectes ja que molts d’ells tenen “parents y llur genealogia y bens en la terra de França, y es versemblant los resta la affectio hereditaria de llurs genitors”⁷. Suggestida per la prohibició, la presència de francesos “en els consells de la vila” comprova una integració d’aquells, occitans en majoria, dins la societat catalana i justifica la remarca d’un síndic de Perpinyà Lluís Baldo, adreçada el 1627 en castellà al rei Felip III(d’ Aragó, Felip IV de Castella): “que el hijo de francés nacido en la provincia de los condados aborrece con rancor natural a su padre”⁸.

Afirmació excessiva potser contra unes acusacions de francesisme o de cinquena columna retretes des de Madrid. En aquest sentit, el mateix Baldo ha pogut exagerar la hispanitat dels rossellonesos: “son mas españolas que los de las demas provincias de España y como tales tienen antipatia notoria y natural enemistad contra los Franceses sus vezinos”.

Ara bé, l’antifrancesisme no pertany als sols síndics de Perpinyà. Aquest és present en els dietaris, que són cròniques privades i perso-

4. Pierre VIDAL, *Histoire de la ville de Perpignan*, Walter, Paris, 1897, rééd. La Tour Gile, 1993, p.408.

5. A.D.P.O., 1B377.

6. *Cròniques del Rosselló*, p.274.

7. A.D.P.O., 112FDT14.

8. Lluís BALDO, *Acclamació pia y justa al rey D. Felipe III...*, Madrid, Andrés de Parra, 1627, p. 77.

nals⁹. La impressió que se'n desprèn és que el mal vé de França. El cirurgià Hierònim Cros recorda en el seu diari (1597-1638) a la data del 23 de desembre de 1629 que dues dones franceses mataren l'organista de Sant Joan. La pesta segons H. Cros fou introduïda a Cameles “on algun francès havia aportat algunes berratinas de França” (juny 1630), a Pollestres on “una endimoniada de dona vingué de França y aportà alguna roba” (juliol 1631). El testament de H. Cros confirma l'antifrancesisme: destina una part dels seus bens a la dotació de donzelles pobres mentre que “no sian francesas”¹⁰.

El dictari del Pere Pasqual (1595-1644) expressa el mateix sentiment antifrancesès: les anotacions que concerneixen l'anomenada “Guerra del Rosselló” van sempre a favor de l'exèrcit espanyol. Les pèrdues humanes franceses superen amb una parcialitat descarada les espanyoles: el 9 de juliol més de 600 francesos durant el setge del castell de Salses, el qual cau a llurs mans pocs dies després el 19 de juliol. Les pèrdues espanyoles sempre són insignificants: 8 o 9 soldats a Ribesaltes pel novembre del 1639 contra 40 francesos, 3 o 4 a finals de setembre del 1641 a Canet contra un centenar de francesos¹¹.

El setge de la vila de Perpinyà per Lluís XIII (novembre 1641-setembre 1642) recorda sota la ploma de P. Pasqual els sofriments del setge de Lluís XI: “y ara que no y ha ni-s troba cans, gats, ni ratas, som arribats en temps que menjem solas de sebatas y pregamins remollats y totas genrations de erbas”. Fins i tot, un monjo parla de casos de necrofàgia i canibalisme. L'antifrancesisme del notari sembla compartit per altres testimonis. La processó dels confreres de Nostra Senyora del Roser és destorbada per un frare de la Victòria el qual fa substituir el mantell negre de Nostra Senyora per un de vert. El dol no sembla convenir ni al monjo ni a la confraria la qual accepta el canvi de mantell. L'esperança resta malgrat “tants grans treballs com estam posats de fam y misèria”, escriu el notari. Aquest guarda sempre confiança pel gener del 1642 quan demana “bons successos” a Nostre Senyor. Resta fidel al “Rey nostre senyor” vencedor a Argeliers dels francesos i de llurs aliats catalans “rebel·les contra llur rey”. La

9. *Cròniques del Rosselló*.

10. Philippe TORREILLES, “Mémoires d'un chirurgien au XVIIe siècle, 1597-1639” a *Révue d'histoire et d'Archéologie en Roussillon*, 4 (1903), pp. 167-199.

11. *Cròniques del Rosselló*, diari de Pere Pasqual (1595-1644).

capitulació de Perpinyà deixa desanimat el notari, el qual demana a Déu “molta salut, pau y quietut”. No enregistra quasi res més en el seu diari. Perpinyà; “la clau de tota Espanya y veyna de França”¹², com ho deien els síndics el 1585, és trobava ara a mans de “lo enemic francès”. La victòria francesa generava un trauma de tant fort que era al Rosselló el sentit fronterer .

El sentit fronterer

La frontera del tractat de *Corbeil* és una frontera-línia. Les fites del 1258 encara són ben conservades. El 1586, Francesc Comte, com a geògraf, coneix molt bé els límits de l'espai català: “y entra aqui lo regne de França”.

En conformitat amb el seu temps, la frontera és una frontera militar: “clau de tota Espanya” (1585), “llave, muro y puerta inexpugnable de España” (1627). Ara bé, les guerres de religió a França en fan una frontera d'heretges: veïna de França, Perpinyà és “veyna dels heretges que molt la molesten “(1585). Frontera religiosa i lingüística, la ratlla de les Corberes separa dos mons tot i que deixa passar homes, animals i mercaders (vegeu la immigració occitana i el contraban). La ratlla genera una mentalitat fronterera, barrera mental, un fet psicològic recolzat per curiositats biològiques esmentades, ho cal dir, pel molt parcial Andreu Bosch el qual escriu sense riure: “com ho saben tots los naturals de Rosselló, y los Francesos cada dia experimentan que los aucells, y animals volatils anomenats Francolins ques troban ab abundancia en Rosselló, de ninguna manera se troban, ni veuben en França, y per experiencia se ha trobat averni volgut entrar vius, y encontinent se moren”.¹³

A la línia divisòria de l'espai aeri, Andreu Bosch afegeix la de les aigües de l'estany de Salses: “un peix ques troba en lo Estany de Salçes, en mitg del qual es la divisió de Espanya ab França tot tinent la aygua en lo qual de la part de Espanya se troba, y pesca dit peix, y de la part, y voras debes França no sen hi ha trobat may”. Curiosament, el concepte de fron-

12. A.D.P.O., 1B377.

13. Andreu BOSCH, *Sumari, Índex o epitome dels admirables i nobilíssims Títols d'Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya* (Perpinyà, 1628), Curial, Barcelona-Succa, 1974, p. 122.

tera se sembla molt al concepte modern de frontera natural, fruit d'un determinisme geogràfic, i fins i tot biològic i religiós si escoltem els escriptors de finals de segle XVI i principi de segle XVII.

Una tal barrera pot esborrar del mapa el veí francès. Francesc Comte diu dels rossellonesos que són espanyols més acostats a Itàlia (però espanyols de “nostra Catalunya”). La francofòbia ha fet néixer una hispanitat de circumstàncies que no ignora el “fet català” dels Comtats.

La identitat catalana dels rossellonesos

Entre molts factors d'identitat s'imposa la pica del Canigó, la muntanya mítica de Jacint Verdaguer sempre cantada pels rossellonesos: “muntanyes regalades són les del Canigó”, himne “nacional” dels catalans del nord. Al segle XVI, “lo Canigó” que domina “los pobles rossellonesos, conflentans y cerdans” ja és pare del riberal, figura emblemàtica de la qual Francesc Comte canta les “plantes exquisidas... alabades per los metges aràbics, que afirman que si ells tinguessen lo còmmodo de poder usar de dites herbes són en estas montanyas, serían les llurs vides molt més duradores”; i d'altra banda “una multitud de flors que.s fan a l'entorn de una infinitat de fonts que estan sempre brillant, a les sumitats de dites montanyes, moltes aygües clares com lo cristall y frescas com la rosa”¹⁴.

Ara bé el localisme pot ésser reductor. Partidari del “remei universal” (la separació dels Comtats amb Barcelona), Andreu Bosch fa dir al cavaller Calça que “*Rosselló no és Catalunya ni los rossellonesos catalans*”. El 1629, en una declaració de mà armada, Perpinyà organitza contra Barcelona una expedició que s'atura a Elna. Tanmateix, els secessionistes són escandalitzats per les calúmnies del barcelonins: “una maldat tan gran de que nosaltros nos volguésem donar al rei de França” (H. Cros). També denuncien “lo engany y error de molts que Rossello es de la Gallia narbonesa” (A. Bosch). La paradoxa secessionista s'aclareix quan els síndics perpinyanencs defineixen els objectius del partit de la desunió: és regalia soberana de la diadema real poder dividir una província en dos.... el condado de Barcelona la una y los condados de Rosellón y Cerdaña la otra¹⁵.

14. COMTE, *Il·lustracions dels comtats de Rosselló*, pp. 168-169.

15. BALDO, *Acclamació pia*, p. 152.

Catalunya és posada a igualtat amb França, la qual consta “d’una multitud de provincias distinctas”, i Castella, on es troben “los Reynos de Leo, Galicia, Toledo, Murcia”.¹⁶ Baldo té un coneixement precís de l’espai català: “y comunmente lo que se contiene des de la villa de Salces al rio Sinca y ciudad de Tortosa se dize Cataluña”. Fet geogràfic i fet lingüístic coincideixen: “Cathalunya es nombre que comprehende toda la tierra que usa la lengua cathalana”.

La llengua assumeix un món. Andreu Bosch fa del català el primer dels factors identitaris. El proemi del *Sumari* ho indica molt clarament. Escriu “no en llengua llatina ni castellana si be mes comunes, sino ab nostra materna (...) llengua entesa y comuna pera tots”.

Andreu Bosch dóna a la llengua catalana dues missions, criteris d’identitat catalana: “la mateixa (llengua) de les constitucions, privilegis y demes memories y obligacions tenen de valerse tant per governar com per esser governats”. Els rossellonesos participen a la vida jurídica y política de l’Estat català, van a Corts per “lo bé públich y utilitat comuna de Cathalunya”¹⁷. Participen també al govern ja que molts diputats i oïdors de comptes de la Diputació del General són originaris de les vegueries del Rosselló i del Conflent.

A la missió jurídica i política s’afegeix una missió religiosa car “ab la llengua natural dels oyents creix la devoció, la fe i la charitat”. L’espai català és un espai religiós. Els Comtats són també “jardí de Maria” i santuari català. Principat i Comtats comparteixen les mateixes devocions catalanes. Quan entra a Perpinyà l’exèrcit del duc de Cardona (de vuit a deu mil homes), el 1637, H. Cros nota amb esperança, la presència de “lo estandart real” amb “Nostra Senyora de Montserrat (...), cap de aquest Principat per tenir sa casa en ell”, i “Sant Ramon de Penyafort (...), fill del Principat”.

A la llum de la catalanitat dels rossellonesos s’entén millor el trauma del 1659, el qual comença, ho cal precisar, amb la capitulació de Perpinyà el 1642.

16. BALDO, *Acclamació*, p. 215.

17. Eva SERRA i PUIG, “Perpinyà, una vila a Corts catalanes (Montsó, 1585) “a *Catalunya Nord* (segles XV-XIX), *Afers*, 28 (1997), p. 576.

DESPRÉS DEL 1659

Una nova província

L'exèrcit francès és present a tot arreu (8 places fortes, un soldat per cada 12 habitants, un soldat per 4 o 5 a Perpinyà, una ciutat de 7 a 8.000 persones, on s'al·lojten excepcionalment 7.700 soldats el 1684), el país constitueix una nova província, la província de Rosselló amb noves institucions. Vinculada directament al departament del secretari de la guerra com a província fronterera¹⁸, el Rosselló depèn de la doble autoritat del governador capità general (el duc de Noailles fins a la Revolució) i del lloctinent general que comanda la província i resideix a Perpinyà. La justícia és exercida pel Consell Sobirà, magistratura els membres de la qual son nomenats pel rei, fet excepcional dins l'administració judicial francesa de l'Antic Règim. L'intendent, encarregat de l'administració dels impostos representa l'autoritat reial i exerceix sovint la primera presidència del Consell Sobirà.

L'infraestructura administrativa i militar estableix un protectorat francès sobre un país català, una província estrangera a causa del manteniment d'una frontera duanera a les Corberes: “la barrière de Fitou”. L'antifrancesisme dels Comtats a l'ocupant francès generen conspiracions i revoltes: “guerra de la sal” al Vallespir i al Conflent (1663-72), el 1674 conspiracions de Vilafranca de Conflent i de Perpinyà, “traïció” de Ceret... S'expressa aleshores una voluntat d'alliberament comuna a tota la societat: noblesa, clergat, burgesia, poble menut, homes, dones i fins i tot mainada i gossos, segons els informes de Sant Llorenç de Cerdans. En represàlies, Louvois, el secretari d'Estat a la guerra, manté en permanència el cadafal sobre la plaça de la Llotja, ho justifica en 1675 per ésser “els habitants tan apassionats per Espanya”. Louvois engega molt aviat el procés d'aculturació: obliga els cònsols de Perpinyà a escriure-li en francès sinó en “espanyol”. Vestir-se a la francesa, prohibir estudis i casaments al Principat, introduir els costums i el llengatge de França són preocupacions de les autoritats franceses. L'eradicació del català és un objectiu de la monarquia francesa. Vegeu el llibre de Narcís Iglésias, *La llengua*

18. Ramon SAIÀ, *Dieu, le Roi, les Hommes, Perpignan et le Roussillon (1580-1830)*, Trabucaire, Perpinyà, 1996, pp. 41-62

del Rosselló, qüestió d'Estat. La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789). L'autor cita Auguste Brun, historiador de la llengua: "Ís al Rosselló que l'autoritat reial pensa per primera vegada va aplicar als pobles meridionals un sistema d'assimilació per la llengua molt estès"¹⁹. Per tant, l'edicte reial de 1700 prohibia l'ús escrit del català a l'àmbit oficial: "Hem considerat que, per posar remei a aquests inconvenients, era oportú d'ordenar que en el futur tots els procediments i els actes públics que es faran en els dits països seran escrits en llengua francesa... Prohibim a tos els advocats, procuradors, escrivans, notaris i altres de servir-se més per a aquest efecte de la llengua catalana, i als jutges i magistrats de permetre-ho, i de pronunciar els seus judicis o deliberacions si no és en llengua francesa"²⁰.

A principi del segle XVIII, la submissió al nou ordre francès el qual ja s'inscriu dins la llarga durada, és realitat. De la resistència activa, els habitants han passat a la col·laboració o a una resistència passiva. Els memorialistes i assagistes rossellonesos s'han callat i deixen la paraula a l'estranger, funcionari francès el més sovint. La mirada dels altres és despectiva i caricatural²¹.

La mirada dels altres

A nivell identitari cal negar la catalanitat. Intendents i viatgers fan espanyolisme. Els rossellonesos són espanyols. Ho repeteixen sense parar. L'Arthur Young ho diu d'una manera neutral: "El Rosselló constitueix de fet una part d'Espanya. Els habitants són espanyols per la llengua i els costums però depenen d'un govern francès". Ara bé, els intendents engeguen un procés discriminatori: "se senten de la mateixa naturalesa que els espanyols", escriu, el 1709, l'autor del *Mémoire sur la généralité du Roussillon*. Els miquelets al servei del rei de França se semblen als espanyols "ja que són molt fanfarrons i bastant insolents". El 1778, el subdelegat general de la intendència Pierre Poeydavant, creu descobrir en el geni i en

19. Narcís IGLESIAS, *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat, la integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*, Eumo, Vic, 1998, p. 43.

20. IGLESIAS, *La llengua*, pp.29, 60 i 61.

21. SALA, *Dieu, le Roi*, pp. 63-77.

el caràcter dels habitants “el principi d’un orgull que forma part del tarannà de la major part dels habitants d’Espanya”. El 1790, Raymond de Saint Sauveur, el darrer intendent, denuncia un llegat espanyol: la superbia dels rossellonesos. El 1803, Jacques Delon, secretari de prefectura, repeteix els prejudicis de l’Antic Règim: “Aquesta opinió massa favorable que tenen d’ells mateixos i les prevencions injustes que mantenen contra els francesos són una resta de costums espanyols. El departament dels Pirineus orientals ofereix per tot arreu la imatge d’una província encara espanyola”.

Ara bé, no es pot fer desaparèixer la catalanitat. Aleshores s’utilitzen la burleria i el menyspreu: “quan es volen fer valer, diuen amb una gravetat risible sóc català”, escriu, a propòsit dels rossellonesos, Jacques Delon, el qual afegeix: “a tot l’antic Rosselló hom parla l’idioma català que és un espanyol més groller”. Oposar els rossellonesos entre ells és també una manera de destruir la identitat dels habitants. El cavaller de la Grave, autor d’un assaig històric i militar sobre la província (1787), fa la constatació següent: “el rossellonés que viu a la plana té la cara pal·lida i l’esperit feixuc i estúpid mentre que el que viu a la muntanya té la imaginació més viva i un color de pell més bonic”.

Aqueixos tòpics martellejats durant quasi dos segles, certament, han influït sobre la ment dels rossellonesos. El testimoniatge de Jaubert de Passà, el 1833, ho fa pensar. Escriptor i científic, membre de l’Institut de França, Jaubert de Passà assegura que la muntanya ha conservat la llengua catalana mentre que la plana parla una barreja de mots catalans, espanyols, llenguadocians i francesos. Fins i tot, intenta de conciliar orígens francesos i espanyols. Diu dels rossellonesos que són “altius i sensibles com els habitants de l’antiga Ibèria, francs i generosos com els fills de les velles Gàl·lies”.

De retorn d’emigració (1817), el fill del jurista Francesc de Fossa (1726-1789), el qual fou membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, rebutja “aquell ridícul orgull provincial que ens caracteritzava”, diu ell. La pertorbació de la identitat rossellonesa fou també agreujada pels defectes retrets constantment als rossellonesos. El medi esdevé com una mena de pecat original. La memòria del 1709 presenta els habitants “negres i ganduls”, ja que “passen la major part del temps al sol a no fer res, no els agrada gens el treball mentre tinguin de què viure”. Tots els cronistes posteriors repeteixen l’acusació de peresa. Raymond de Saint

Sauveur ho justifica a partir de la calor la qual fa l'home inactiu i gandul. El cavaller de La Grave acusa la terra: “els pagesos són ganduls, ho serien menys si la terra era pas tan rica”. A principis del segle XVII, els memorialistes asseguraven el contrari: “el cielo influye en los cuerpos de los naturales ser de animo valeroso i intrepido”, escrivia Lluís Baldo el 1627.

La inversió del 1659 dóna els seus fruits emmetzinats: al segle XVIII, l'oci és el pare de tots els vicis. Els rossellonesos són desagrats, envejosos, estafadors, lladres, estúpids, bruts, fanàtics, supersticiosos. P. Poeydavant diu que “viuen reclosos a l'interior de les seves famílies, sense estimar-se entre ells, i fins i tot sovint, sense ni apreciar-se”. El cavaller de La Grave afegeix amb perfídia que el rossellonés “no és borratxo pel costum que té de beure vi des del bressol”. L'atac més ferotge prové de Jacques Delon el qual denuncia “l'esperit de vilesa i de destrucció que sembla animar una bona colla d'homes”. Defineix fins i tot una patologia regional: el cretinisme rossellonès! “L'home es deixa morir estúpidament enmig de miasmes enverinats que la seva apatia acumula al voltant de casa seva; es resigna a la mort per tal d'estalviar-se alguns treballs fàcils. El seu aspecte atuit acaba d'afeblir les seves forces físiques, la peresa i l'avarícia els treuen fins i tot el desig de conservar una existència que caldria pagar amb alguna cura i qualques sacrificis”.

La conclusió és una obra mestra d'hipocresia i de cinisme: “El govern ha de tenir pietat d'aquesta població desgraciada, cal encoratjar-la amb alguns ajuts, ensenyar-los a treballar (...) un bon reglament de policia severament executat tornarà a donar vida a aquesta raça deteriorada”²².

Com van reaccionar els rossellonesos de cara a l'empresa de destrucció moral engegada per les autoritats franceses? Sense esperar les calúrnies del secretari de prefectura, el metge i literat, J.B.F. Carrera (1740-1803), d'una família de metges rossellonesos, empen una defensa dels seus compatriotes. “Hom confon la rudesia amb la franquesa, l'arrogància amb la grandesa de l'ànima, la tossuderia amb la fermesa i la ganduleria amb la desconfiança que els inspira la poca esperança que tenen de treure partit de la seva indústria”.

22. A.D.P.O. 2J81 i Jacques Delon, “Le Roussillon après la Révolution”, *BSASL*, (*Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire du Département des Pyrénées Orientales*) (1993), Perpinyà.

Ara bé, J.B.F. Carrera escriu en francès, observa els progressos de la francesització i cau en els tòpics propagats pels observadors francesos. “El Rosselló, el Conflent, el Baix Vallespir han adoptat del tot els costums francesos que comencen a penetrar a l’Alt Vallespir, on encara es conserven molts dels costums espanyols”. La Cerdanya i el Capcir es caracteritzen “per una barreja de costums francesos i espanyols”.

De la monarquia hispànica a la monarquia francesa, la identitat dels catalans del nord ha canviat. Abandons, consentiments i fins i tot complicitats han convertit el vell home català d’abans el 1659 en un home nou, el qual *volens volens* s’ha adaptat al nou ordre francès sense per això renegar la seva catalanitat. La identitat rossellonesa ofereix aleshores una dualitat franco-catalana la qual perdura fins i tot avui dia.

Però a l’Antic Règim, malgrat les adhesions, també s’han expressat les reticències i les resistències. Janus en Rosselló esdevé una realitat sota la monarquia francesa. Indicaré per això tres pistes d’investigacions: el rei, la llengua, la religió.

L’amor del rei

El Rosselló ha acceptat el canvi de dinastia. Fins i tot, J.B.F. Carrera recorda que els rossellonesos tingueren “l’honor de contribuir a situar un plançó de la casa dels nostres reis al tron d’Espanya”. La dinastia de Sant Lluís ocupa un lloc d’honor en el catecisme bilingüe català-francès del 1698. Hom prega pel rei de França: “Preguem per lo Rey, Senyor salvau al Rey i participau-li vostra sabiduria perque ab ella governe santament son Regne, benehiu sa Familia, conservau la casa de Sant Lluís vostre Servent fidel y feu que sos infants y Successors sien imitadors de sa fé inclinada”²³.

L’Església i les autoritats reten un culte al rei i a la seva família. Victòries, naixements i casaments donen lloc a festes populars: “fochs de joia”, “galas, copbla i lluminaria”, corre-bou, balls, fonts de vi, almoines de pa i drap per vestir els pobres, dots per “donzelles a maridar”, rifes...

23. B. de FLAMENVILLE (J.H. évêque d’Elne), *Abrégé de la doctrine chrétienne en catalan et français en faveur du peuple*, J. Reynier, Perpinyà, 1770, reedició 1791.

A finals de l'Antic Règim, els quaderns de queixes (1789) manifesten un amor filial envers el rei: *Sire notre père, notre auguste monarque, notre bon roi, le monarque chéri...* Fòrmules de cortesia i un poc més. Ara bé, els quaderns de queixes conserven la memòria dels reis d'Aragó i de Mallorca mitjançant els privilegis atorgats a les universitats, les quals recorden la benevolença dels antics monarques. Aquells són els primers pares naturals i nodrissers quan els reis de França són pares adoptius i adoptats.

Fins i tot la glòria de Sant Lluís pot portar dany als "prínceps de tot temps » que tenen « la loca ambició de posar grans noms en sos títols". Ho assegura un sermó predicat a Tuhir el 1721: "Uns se son fets nomenar germans del sol y cosins dels astres. Altres los braços, ulls y rubins del mon, altres los salvadors y Deus. Pero nostre sant monarca sabeu com se nomenaba ? Lluís de Poisy, humil ministre de Jcsus". Revenja pòstuma contra Lluís XIV, el rei sol ? Com a mínim, la crítica s'adreça als Borbons, ja que s'utilitza contra ells la companyia de les Índies. "La companyia (tots, personas ricas) vuy se posa als peus del Rey per obtenir lo que desitja. Pero sant Lluís se posaba als peus de sa companyia y los rentabe los peus cada dissapte..."²⁴.

L'amor al rei de França no és un amor absolut. Els rossellonesos saben també mantenir les distàncies amb la monarquia francesa. No han oblidat llur història (vegeu els quaderns de queixes) ni deixat llur llengua materna.

La llengua

A finals de l'Antic Règim, malgrat la pressió de la monarquia francesa, la integració lingüística del Rosselló a França resta per fer. De 100.000 habitants, de 2 a 3.000 persones només saben (parlen?) la llengua del rei: qualques 70 famílies nobles, 250 a 300 famílies burgeses, un milenar d'eclesiàstics; 2 a 3% de la població, un percentatge que tanmateix representa un nucli activista el qual promourà al segle XIX la llengua francesa.

Ara bé, sota l'Antic Règim, l'alta societat i el clergat són perfectament bilingües: francès-català i fins i tot trilingües amb el llatí, gràcies al qual

24. A.D.P.O., G, p. 6.

el català resta llengua d'alfabetització al segle XVIII²⁵. El català és la llengua de la família. Fins i tot semblaria que fos només la llengua de les dones nobles i burgeses, llevat alguns casos. Jurista i rector de la Universitat, rebut a Versalles, Josep Jaume (1731-1809) recorda en les seves memòries els refranys de la seva àvia: “Qui en vestits posa massa, té lo cap de carabassa”, “la gola és un pecat mortal que arruyna la bolsa, lo cos y l'ànima”. El 1806, dedica als seus sis albats una pregària parisenca que tradueix del francès al català:

Vos pregam, Deu adorable,
feu-nos ser prest agregats,
a la tropa innumerable,
de tants beneventurats.²⁶

A l'abbé Grégoire que volia destruir sota la Revolució tots els patucos de França, l'informador perpinyanenc Chambon li responia a propòsit del català²⁷: “per destruir lo caldria destruir el sol, la frescor de les nits, el gènere d'aliments, la qualitat de les aigües, l'home tot sencer!”. A principis del segle XIX, Jacques Delon corrobora aquesta observació potser massa lírica: “la gent educada sap el francès però, en general, a l'interior de les famílies i a gairebé totes les reunions es fa servir preferentment el català”. El 1866, l'Inspector d'Acadèmia lamentava que el català restés sempre la llengua de la llar i del negoci²⁸. Hom enten que avui dia, perduri a la Catalunya del Nord la llengua materna. Segons una enquesta del 1997, un terç de la població declara saber parlar el català, tot i que 50% del habitants vénen de l'exterior.

25. Ramon SALA, “Perduració del català a la Catalunya del nord al segle XVIII”, *Institut d'Estudis Catalans* (1994), Universitat de Perpinyà.

26. Philippe TORREILLES, *Mémoire de M. Jaume Avocat au Conseil Souverain, professeur à l'Université de Perpignan*, Latrobe, Perpinyà, 1894.

27. Alcía MARCET, “Société roussillonnaise et catalanisme à la fin du XVIIIe et au début du XIXe siècle”, a *Economie et Société en Languedoc-Roussillon de 1789 à nos jours*, Centre d'histoire Contemporaine du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon, Montpellier, 1978, pp. 335-348.

28. *Journal du Département des Pyrénées Orientales*, 1866, Médiathèque de Perpignan, Perpinyà.

La religió

“La religió depurada del reialme de França”²⁹ ha tingut un impacte limitat al Rosselló. Vegeu l’Afer Xaupí (1730-1745). Rector a Sant Llorenç de Cerdans, batxiller de la Sorbona, gal·licà i arnaldia, mossèn Xaupí fracassa en el seu intent de reforma religiosa rigorista i jansenitzant a un poble fronterer de l’alt Vallespir. Amb l’ajuda del bisbe de Girona, la vella pietat catalana preval contra l’aculturació francesitzadora.³⁰

Espiritualitat i religiositat catalanes perduren al Rosselló malgrat un clergat format al seminari gal·licà. Ara bé, els preveres utilitzen, com a fills del país, la llengua vernacle com gairebé tots llurs fidels catalanoparlants. La barrera de *Fitou* resta frontera religiosa. Llevat algunes alteracions (el col·lapse marial, per exemple), els testaments del segle XVIII se semblen als testaments del Principat i resten fonamentalment diferents dels testaments parisencs, provençals i llenguadocians. S’hi expressa la fidelitat a la primera escatologia de la salvació col·lectiva del judici universal, l’assegurança celestial i el menyspreu del purgatori.³¹

Espiritualitat i religiositat són presents en els 500 retaules esculpits i daurats per mestres i oficials vinguts en la major part del Principat. Amb les seves ermites i capelles, el Rosselló resta Jardí de Maria i cort celestial hispanogoda de Sevilla amb les santes Justa i Rufina a Nimes, amb Sant Gil. Fins i tot, la frontera del 1659 ha tancat el pas a influències castellanques. Sant Isidre viu al marge de la província: a l’Alt Vallespir i a la Cerdanya que depèn del bisbat d’Urgell. L’arcaic Sant Galdric venç Sant Isidre i resta el protector dels pagesos del Rosselló. Avui dia encara !

El manteniment de la vella religió popular a les acaballes d’aquest segle XX comprova la força d’una identitat multisecular indiferent a les vicissituds polítiques. Les àvies que saben trametre la memòria han conservat les invocacions i les pregàries populars: “Els tres reis d’Orient que

29. Pierre BONSIKH, “État militaire, ecclésiastique et politique du Roussillon (1770)” a *Études Roussillonaises*, *Révue d’Histoire et d’Archéologie Méditerranéennes*, VII, nova sèrie (1987), p. 115.

30. Ramon SALA, *L’Afer Xaupí: Libertins i Devots a Sant Llorenç de Cerdans (1730-1745)*, Trabucaire, Perpinyà, 1990.

31. SALA, *Dieu, le Roi*, pp. 419-516.

ens guardin l'honra, el seny i l'enteniment". Se diu encara al Vallespir . I el Riberal conserva el *Pare nostre lo petit*:³²

Trobaran (les ànimes) una palanqueta
ben llarga i ben estreta,
els salvats hi passaran,
el damnats hi restaran,
cridaran misericòrdia,
pa torrat els hi respondran.

Les sentències d'Anselm Turmeda encara no s'han oblidat a l'alt Vallespir: "El sou ni fa bé ni fa mal, fa viure l'home infernal". Del 1396 (*Llibre de bons amonestaments*) al 2000, una memòria catalana s'ha mantingut al Rosselló. A tall de conclusió, respecte a una identitat rossellonesa (unes identitats?) podem repetir després de F. Braudel: "Les arrels pregonas continuen existint més enllà de moltes ruptures".

32. Francesc FOXONET, *Aproximació a les mentalitats a Vilanova de la Ribera (segles XVI-XX)*, memòria de mestratge, Universitat de Perpinyà, Perpinyà, 1999, p. 24.